

یک پژوهش تجربی در سیستم آموزش کشور: بررسی تأثیر برنامه درسی آشکار و پنهان بر بهبود مهارت‌های دانش‌آموزان

حمیرا بهدار^۱ فهیمه کاظمی نیا^۲ راضیه قنبر زاده باورصاد^۳ و آزاده رحیمی^۴

۱. کارشناسی ارشد مشاوره و راهنمایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مسبد سلیمان

۲. کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مسبد سلیمان

۳. کارشناسی ارشد آموزش ابتدایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مسبد سلیمان

۴. کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه علوم تحقیقات نوزستان

چکیده

گسترش مهارت‌های اجتماعی و عمومی در دانش‌آموزان یکی از اهداف اصلی سیستم آموزشی است. در این پژوهش، تأثیر برنامه درسی آشکار و پنهان بر بهبود مهارت‌های دانش‌آموزان بررسی شده است. برنامه درسی رسمی می‌تواند بهترین مکان و گزینه برای پرورش مهارت‌های اجتماعی کودکان باشد. استفاده از روش‌های مختلف تدریس در یک برنامه درسی منسجم و برابر، به دانش‌آموزان امکان می‌دهد تا مهارت‌های مختلف را پیاده کنند. به عنوان مثال، درس‌ها را می‌توان به گونه‌ای طراحی کرد که کودکان را با مفاهیمی مانند همکاری، سکوت، وفاداری، آشنا کند. پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد. کودکان در سنین ابتدایی از ارتباطات اجتماعی ضعیفی برخوردارند که نه تنها خانواده، بلکه مدرسه و برنامه درسی رسمی نیز باید در پرورش مهارت‌های اجتماعی کودکان همکاری کنند. خانواده نیز در پرورش مهارت‌های اجتماعی کودکان از توانایی کامل برخوردار نیست، بنابراین مدرسه و برنامه درسی رسمی بهترین مکان و گزینه برای پرورش چنین مهارت‌هایی می‌باشد و از آنجاکه آموزش و یادگیری دانش‌آموزان ابتدایی به‌طور عینی و ملموس قابل انجام است، لذا از طریق برنامه درسی رسمی منسجم و برابر می‌توان انواع مهارت‌های اجتماعی را از طریق روش‌های مختلف تدریس آموزش داد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که برنامه درسی آشکار و پنهان به‌طور معناداری تأثیر مثبتی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی و عمومی دانش‌آموزان داشته است.

واژه‌های کلیدی: برنامه درسی پنهان، برنامه درسی آشکار، بهبود مهارت اجتماعی، دانش‌آموزان

۱- مقدمه

در سال‌های اخیر، با توجه به پیشرفت‌های زیاد برنامه درسی آشکار و پنهان به عنوان یکی از روش‌های آموزشی مؤثر در سیستم‌های آموزشی دانش‌آموزان به شمار می‌رود. این برنامه با هدف بهبود مهارت‌های دانش‌آموزان طراحی شده است. مهارت‌های اجتماعی و عمومی از جمله مهارت‌هایی هستند که برای موفقیت دانش‌آموزان در زندگی شخصی و اجتماعی بسیار اهمیت دارند. برنامه درسی آشکار و پنهان یک راهکار است که می‌تواند در تقویت این مهارت‌ها به عنوان بخشی از فرایند آموزش و یادگیری مؤثر باشد.

مسیر آموزشی سیستم‌های آموزشی دارای اهداف و غایاتی است که برای دستیابی به آن‌ها، تعامل و یکپارچگی بین تمامی عناصر و اجزای داخلی آن ضروری است. در این سیستم، هدف اصلی تلاش همه بخش‌ها ایجاد یادگیری مؤثر و تحقق تغییر مطلوب در دانش‌آموزان است. برنامه‌ریزی مناسب جهت رسیدن به این اهداف ضروری می‌باشد و بدون برنامه مناسب، امکان دستیابی به اهداف مذکور وجود ندارد. اما انتظار این را داریم که دانش‌آموزان به عنوان مخاطبان اصلی فرایند یادگیری، ارزش‌های بالا را از طریق تعامل با عوامل اجتماعی، شناختی و فیزیکی محیط آموزشی کسب کنند. با این حال، این مسئله برای دست‌اندرکاران آموزش و پرورش، به ویژه برنامه‌ریزان درسی به عنوان مهندسین سیستم آموزشی، چالش‌هایی ایجاد می‌کند. زیرا برنامه درسی تنها یک حوزه تخصصی نیست و به مجموعه‌ای از تجارب و فعالیت‌هایی که منجر به یادگیری می‌شود وجود دارد. همچنین، برنامه درسی به صورت رسمی و پیش‌تعریف شده است و عوامل دیگری در کنار آن وجود دارند که نقش بسزایی در شکل‌گیری تجارب، انتقال افکار، نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای دانش‌آموزان دارند و تأثیرات بسزایی بر فرایند آموزش و پرورش دارند. (احسانگر، ۱۳۹۸). در طول تحصیل در مدرسه و در ساعات کلاس درس، به تجربه‌هایی می‌رسیم که درک آن‌ها را در برنامه درسی رسمی نمی‌یابیم. این تجربه‌ها به عنوان برنامه درسی پنهان شناخته می‌شوند. یکی از اهداف مهم سیستم آموزش و پرورش، اجتماعی کردن دانش‌آموزان و آموزش مهارت‌های اجتماعی است. در این راستا، برنامه درسی پنهان به عنوان سایه‌ای از نظام آموزشی عمل می‌کند که با حضور محسوس و آشکار خود نمی‌تواند تأثیرات تربیتی و آموزشی بیشتری را در تشکیل نگرشی مثبت و مطلوب نسبت به محیط زندگی دانش‌آموزان و ارزش‌های جامعه داشته باشد. برنامه درسی پنهان یا برنامه درسی غیررسمی شامل تجربه‌ها، فعالیت‌ها و شرایطی است که در محیط آموزشی در خارج از برنامه درسی رسمی رخ می‌دهند. این تجربه‌ها می‌توانند از طریق فعالیت‌های گروهی، کارگاه‌ها، برنامه‌های خدمت‌گذاری به جامعه و تعاملات اجتماعی با دیگران ایجاد شوند. برنامه درسی پنهان تأکید بر توسعه مهارت‌های اجتماعی، همکاری، رهبری، ارتباطات بین فردی و مهارت‌های زندگی می‌کند. این برنامه‌ها در بلندمدت می‌توانند به تحقق اهداف اجتماعی نظام آموزشی کمک کنند و نقش مهمی در تربیت دانش‌آموزان با ارزش و نگرش‌های مثبت در قبال جامعه داشته باشند (ایران‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰). منظور از رشد مهارت‌های اجتماعی یا رشد اجتماعی فرد، تأثیر متقابل فرد با دیگران و پذیرش نقش‌های اجتماعی است. رشد اجتماعی شامل عناصری نظیر توانایی درستکاری، تعامل صمیمی، دفاع از خود، همکاری، احترام و انگیزه پیشرفت می‌شود. تشخیص و سنجش رشد اجتماعی، نسبت به رشد ذهنی، کاری پیچیده است. زمانی می‌توان از رشد اجتماعی صحبت کرد که فرد به حدی از توانایی در ارتباط با دیگران دست یافته باشد که بتواند به راحتی در جامعه و در تعاملاتش زندگی کند و با دیگران سازگاری داشته باشد. تأثیر رشد اجتماعی در موفقیت شغلی و پیشرفت اجتماعی همچنین به طور قابل توجهی محسوس است. رشد مهارت‌های اجتماعی اهمیت بسیاری در زندگی فرد دارد. این مهارت‌ها به فرد کمک می‌کنند تا بهترین راه را در ارتباط با دیگران پیدا کند، در محیط‌های اجتماعی مؤثر باشد و روابط مثبتی را ایجاد کند. همچنین، این مهارت‌ها به فرد کمک می‌کنند تا در مسیر شغلی خود موفقیت‌های بیشتری داشته باشد و در جامعه به شکل بهتری پیشرفت کند (وایتزمن؛ نظیری، ۱۳۸۶). بنابراین با توجه به مطالب فوق و اهمیت و نقش ارزنده آموزش مهارت‌های اجتماعی و اهمیت برنامه درسی پنهان برای دانش‌آموزان، و همچنین با توجه به خلاء تحقیقاتی در رابطه با تأثیر برنامه درسی پنهان بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان، پژوهش حاضر به بررسی رابطه بین برنامه درسی پنهان و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان می‌پردازد.

۲- چارچوب مفهومی پژوهش

۲-۱- مفهوم برنامه درسی پنهان

برنامه درسی پنهان یا Hidden Curriculum در واقع مجموعه‌ای از ارزش‌ها، باورها و رفتارهایی است که در طول آموزش و پرورش به صورت ضمنی در دانش‌آموزان ترویج می‌یابد. در واقع برنامه درسی پنهان شامل هر آنچه که به جز برنامه درسی رسمی مورد آموزش و پرورش قرار می‌گیرد مانند رفتار معلمان، مدیران، همکاران، دیگر دانش‌آموزان، و محیط آموزشی می‌شود.

برنامه درسی پنهان می‌تواند تأثیر فراوانی بر روی دانش‌آموزان داشته باشد و به عنوان مثال، امری مثبت در صورتی است که به فراگیری مسئولیت‌پذیری، همکاری و همدلی بین دانش‌آموزان تشویق شود. اما در برخی موارد، برنامه درسی پنهان ممکن است نتایج منفی داشته باشد مانند ترویج اعتماد به نفس غلط یا تشویق به شکل‌گیری گروه‌های خاص که می‌توانند باعث جایگزینی رفتار واقعی دانش‌آموز با رفتار ناصحیح شوند. با توجه به اهمیت برنامه درسی پنهان در تحصیلات و تربیت نسل جوان، تلاش برای تقویت مثبت و کاهش منفی آن بسیار حائز اهمیت است. برنامه درسی پنهان یا "Hidden Curriculum" در واقع به همان چیزی اطلاق می‌شود که دانش‌آموزان و دانشجویان در طول تحصیل خود در خارج از برنامه‌های دروس رسمی آموزش داده می‌شود. برنامه درسی پنهان می‌تواند در شکل‌گیری شخصیت و رفتار دانش‌آموزان و دانشجویان تأثیر قابل ملاحظه‌ای داشته باشد. برای مثال، به‌طور پنهان برای دانشجویان نشان داده می‌شود که اهمیت رشته تحصیلی آنها در بازار کار چقدر است یا به آنها نشان داده می‌شود که چه رفتارهایی در دانشگاه پذیرفتنی هستند یا نشان دادن تعلق به یک مجتمع آکادمیک چقدر مهم است.

در مقابل، برنامه درسی پنهان ممکن است به‌صورت ناخودآگاه نیز ادامه پیدا کند و برخی ارزش‌ها و نگرش‌هایی را که در واقع ممکن است مخالف با اهداف آموزشی مدرسه یا دانشگاه باشد، به دانش‌آموزان و دانشجویان القا کند. برنامه درسی پنهان نشان‌دهنده این است که آموزش فقط به حفظ یک سری از مطالب درسی محدود نمی‌شود، بلکه شامل تبلیغات، روابط اجتماعی، تحریک شده و یا جلوه‌های دیگری می‌شود که برای برشمردن هزینه‌هایی مانند هزینه‌های رفت‌وآمد، حفظ کیفیت یا تضمین محصول سفارشی تولید شده است.

عموماً، برنامه درسی پنهان مورد تأیید نیروهای برنامه درسی رسمی نیست، اما می‌تواند تأثیر عمیق‌تری روی دانش‌آموزان داشته باشد. در حقیقت، برنامه درسی پنهان شامل پیام‌های اصلی مربوط به جنسیت، طبقه، نژاد، قدرت و دانش در مدرسه است که به شیوه‌ای پوشیده‌تر از برنامه درسی رسمی تدریس می‌شود. این برنامه درسی شامل درس‌هایی درباره‌ی نقش‌های جنسیتی، رفتار مناسب برای جوانان، حقوق و تعهدات اجتماعی، انگیزه‌بخشی و اصول اخلاقی است که به دانش‌آموزان کمک می‌کند در زندگی‌شان بهتر عمل کنند. چنین برنامه‌ای با ارزش‌های و هنجارهای مؤسساتی مدرسه سازگار است و به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا درک بهتری از خود، دیگران و فرهنگ داشته باشند. (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴). صاحب‌نظران مختلف، عوامل شکل‌دهنده برنامه درسی پنهان در چهار مقوله عمده مدنظر قرار دادند که «محیط اجتماعی، فیزیکی، شناختی و محیط دیوان سالارانه مدرسه» را شامل می‌شود، که هر کدام تکمیل‌کننده برنامه درسی پنهان هستند. گوردون (۱۹۹۷) یادگیری‌های پنهان محیط اجتماعی را در مقایسه با یادگیری‌های پنهان محیط شناختی و فیزیکی و همچنین یادگیری‌های پنهان برنامه درسی آشکار مؤثرتر می‌داند. بنابراین، برنامه درسی پنهان عبارت است از انتقال ضمنی آن دسته از هنجارها، ارزش‌ها و طرز تلقی‌هایی که منتج از روابط اجتماعی مدارس و کلاس درس است. صاحب‌نظران برنامه درسی پنهان را مجموعه‌ای از پیام‌های مربوط به دانش، ارزش‌های هنجارهای رفتاری و نگرش‌هایی می‌دانند که یادگیرنده در طول فرایندهای آموزشی به‌طور ضمنی تجربه می‌کند. از نظر کنتلی^۱ (۲۰۰۹) دانش‌آموزان علاوه بر برنامه درسی و آموزشی، برنامه نانوشته و عدم برنامه‌ریزی آگاهانه را تجربه می‌کنند که به توسعه قابل توجه آموزش و پرورش انتقادی کمک می‌کند (سمیعی زفرقندی، ۱۳۹۶).

^۱. Kentli

فرآیند تربیت و ارتباط تنگاتنگ آن با زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی، می‌تواند پیچیدگی‌هایی را برای آن به وجود آورد که نیازمند طرح سیاست‌گذاری‌های مؤثر و خاصی است. هنگامی که عوامل خارج از فرآیند تربیت مانند عوامل فرهنگی-اجتماعی بر آن تأثیر می‌گذارند، فرآیند تربیت با چالش‌های بیشتری روبرو می‌شود. تعامل مؤلفه‌های گوناگون مطرح در فضای جامعه انسانی می‌تواند استقلال نظام تربیتی را مورد تردید قرار داده و آن را به صورت نظامی باز تحت تأثیر شرایط محیطی و انسانی بازتعریف کند. این مؤلفه‌های تأثیرگذار بر فرآیند تربیت، در صورت عدم طرح سیاست‌گذاری‌های رسمی در لایه‌ای پنهان، ممکن است برنامه درسی را از خود متأثر کنند و از این رو به عنوان برنامه درسی پنهان شناخته می‌شوند. دانش‌آموزان ممکن است دارای هدف‌هایی باشند که کاملاً با هدف‌های مدرسه و معلم هماهنگ نباشد و این باعث می‌شود که آن‌ها به مدرسه به منظور دیدار با دوستانشان و یادگیری آن چیزهایی که در خانه یاد نمی‌گیرند، بیایند. این نکته مهم است که ما باید دانش‌آموزان را به شیوه‌ای که انگیزش آن‌ها برای یادگیری بیشتر است، آموزش دهیم. به نظر می‌رسد که افشای برنامه درسی پنهان، می‌تواند برای همه مشارکت‌کنندگان شامل معلمان، دانش‌آموزان و کل جامعه، آگاهی بیشتری را در مورد فرآیند و ساختار آموزش فراهم کند و امکان تغییر، دفاع، بهبود و چاره‌سازی در آن فرآیند را فراهم آورد. آیزنر^۱ (۲۰۱۴) برنامه درسی پنهان را اجمالاً مجموعه‌ای از یادگیری‌ها در نظام آموزشی می‌داند که در بستر فرهنگ حاکم بر محیط آموزشی و بدون آگاهی مدیران، مربیان و فراگیران، برای فراگیران حاصل می‌شود. بنابراین آگاه‌سازی تمام ذینفعان برنامه درسی پنهان از تأثیرات ناشی از آن بر آموخته‌ها، رفتار، عملکرد و شکل‌دهی ذهنیت دانش‌آموزان بسیار اهمیت دارد. همچنین با وجود آنکه دانش‌آموزان، برنامه درسی پنهان را بیشتر از طریق محیط اجتماعی مدرسه می‌آموزند، تاکنون تلاشی برای مستندسازی این جنبه از برنامه و اثر نیرومند آن در شکل‌گیری شخصیت و رفتار دانش‌آموز صورت نگرفته است و این به عنوان یکی از مسائل بسیار مهم و دارای اولویت برای پژوهش در نظام‌های آموزشی تلقی می‌شود. برنامه درسی پنهان برخلاف برنامه درسی رسمی و آشکار مورد حمایت نظام آموزشی، می‌تواند نتایجی را در برداشته باشد، مانند باورها و ارزش‌هایی که برخلاف روحیه علمی در دانش‌آموزان به وجود می‌آید. برای همین منظور، ضروری می‌نماید که نظام آموزشی ما نظر صاحب‌نظران را در این زمینه جویا شده و تحقیقات گسترده‌ای را انجام دهد تا به موجب آن ابعاد مختلف این موضوع نمایان گردد و طرق عمل آگاهانه آن در عرصه آموزشی و یادگیری مورد بررسی قرار گیرد (صادق زاده و احمدی فر، ۱۳۸۷ به نقل از آزر می‌بستان آباد، ۱۳۹۶).

جکسون (۱۹۶۸) مفهوم برنامه درسی پنهان را به عنوان انتظارات، قواعد، ارزش‌ها و هنجارها توصیف می‌کند که در برنامه درسی رسمی نوشته نشده است اما انتظار می‌رود دانش‌آموزان توسط والدین و مدیران مدرسه یاد بگیرند. لذا، برنامه درسی پنهان یک مفهوم جامع است که شامل فعالیت‌های برنامه‌ریزی نشده‌ای است که به طور واضح در برنامه درسی رسمی بیان نشده است و آموخته‌هایی است که انتظار می‌رود دانش‌آموزان به دست آورند. بر این اساس، برنامه درسی پنهان در تجهیز دانش‌آموزان به مهارت‌هایی از قبیل سکوت، همکاری، ادامه تحصیل، مطیع بودن، وفادار بودن به معلمان و همکلاسی‌ها و مؤدب بودن مؤثر است (فیدن و تنسل، ۲۰۱۸).

۲-۲- مهارت‌های اجتماعی

توسعه مهارت‌های اجتماعی یکی از اهداف اصلی آموزش و پرورش است که در دوران کودکی بسیار مهم است. هدف اصلی آموزش مهارت‌های اجتماعی، آموزش دادن رفتارهای مطلوب و نامطلوب در برقراری ارتباط با افراد دیگر است. این مهارت‌ها علاوه بر اثرگذاری بر روی سلامت فردی و اجتماعی، موجب موفقیت تحصیلی کودکان نیز می‌شوند. اما این مهارت‌ها بعد پنهانی از برنامه درسی هستند و به طور مستقیم قابل اندازه‌گیری و آموزش نیستند. برای آموزش این مهارت‌ها، باید از روش‌های آموزشی مناسبی بهره برده شود. به عنوان مثال، بازی‌های گروهی و تمرینات عملی می‌تواند به کودکان کمک کند تا

¹ Eisner

² Fidan & Tuncel

مهارت‌های اجتماعی را بهبود بخشند. آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان بسیار مهم است و می‌تواند بهبود قابل توجهی در روابط اجتماعی آن‌ها داشته باشد که این در نهایت به سلامت روانی و اجتماعی آن‌ها نیز کمک می‌کند. (ایران نژاد، ۱۳۹۰).

دانش‌آموزی که مهارت‌های اجتماعی لازم را کسب کرده است، دانش‌آموزی است که می‌تواند به خوبی با محیطش سازش کند و یا اینکه می‌تواند از طریق برقرار کردن ارتباط با دیگران از موقعیت‌های تعارض آمیز کلامی و فیزیکی اجتناب کند. این‌گونه دانش‌آموزان، رفتارهایی از خود نشان می‌دهند که منجر به پیامدهای مثبت روانی-اجتماعی، نظیر پذیرش توسط همسالان و رابطه مؤثر با دیگران می‌شود. از سوی دیگر، کسانی که مهارت‌های اجتماعی لازم را کسب نکرده‌اند، اغلب به اختلال‌های رفتاری مبتلا می‌شوند، از طرف همسالان پذیرفته نمی‌شوند، در میان همسالان و بزرگسالان محبوب نیستند و با معلم و یا سایر افراد حرفه‌ای به خوبی کنار نمی‌آیند (افسری راد، ۱۳۹۶).

در تعریف مهارت‌های اجتماعی ویژگی‌های ذیل مورد قبول اکثر محققان است:

- ارتباط فرد به فرد که شامل تبادل و تفسیر پیام‌ها است.

- یادگیری رشد پیدا می‌کند و علاوه بر شخصیت فرد، تجارب گذشته و تعامل بین فردی او نیز در رسیدن به هدف مؤثر است.

- به صورت کلامی (سخن، لغات، جملات) و یا غیرکلامی و استفاده از چشم، تن صدا، بیان چهره‌ها و ژست‌ها می‌باشد.

- از فرهنگ و گروه‌های اجتماعی که فرد در آن زندگی می‌کند تأثیر می‌پذیرد.

- توسط تقویت اجتماعی رشد پیدا می‌کند، این تقویت در صورتی مؤثر است که موردعلاقه فرد بوده و برانگیزاننده باشد.

- طبیعت دوجانبه‌ای دارد و رفتارهای دوسویه را می‌طلبد و از عوامل محیطی سن، جنس و موقعیت دیگر افراد تأثیر می‌پذیرد (چان و همکاران، ۲۰۱۵ به نقل از افسری راد، ۱۳۹۶).

به عبارت دیگر، مهارت اجتماعی یک فرایند پیوسته است که در طول آن، افراد با هدف برقراری روابط مؤثر با محیط، افراد دیگر و خودشان، رفتار خود را تغییر می‌دهند. این مهارت بر پایه تعادل بین خواسته‌های شخصی و انتظارات جامعه بنا شده است؛ تعادلی که در تمام زوایای زندگی فرد تأثیرگذار است. (دینگرا و همکاران، ۲۰۰۵). مهارت‌های اجتماعی فقط شامل دوست‌یابی نمی‌شود. اگرچه افرادی که این مهارت را زیاد دارند، خیلی سریع جو دوستانه با افراد ایجاد می‌کند ولی این مهارت بیشتری به دوستیابی هدفمند مربوط می‌شود. افرادی که مهارت‌های اجتماعی قوی‌تری دارند به راحتی می‌توانند مسیر فکری رفتار دیگران را در سمتی که می‌خواهد هدایت کنند، خواه با توافق او برای ایجاد رفتار جدید باشد، خواه به برانگیختن او برای ایجاد رفتار، عملکرد و یا تولید رفتار جدید باشد. افرادی که مهارت‌های اجتماعی بالا دارند همیشه درصد هستند تا چرخه وسیعی از اطلاعات را فراهم کنند و خیلی جنبه‌های مشترک افراد را شناسایی می‌کنند و بعد از آن رابطه‌ای مؤثر برقرار می‌کنند و این عملکرد حاکی از این است که اعمال آن‌ها بر اساس فرضیات حساب‌شده و دقیق می‌باشد. آنان در اولین فرصت در محیط کاری، یک شبکه ارتباطی قوی برقراری می‌کنند (گلمن و بویاتزیس، ترجمه ابراهیمی، ۱۳۸۵). یکی از ویژگی‌های مهم افرادی که به رشد اجتماعی کافی دست یافته‌اند، داشتن مهارت‌های اجتماعی است. به طور دقیق‌تر، این افراد می‌دانند چگونه رفتار کنند تا باعث رضایت دیگران شوند. برخی روانشناسان هم معتقدند که عدم توسعه و بهبود مهارت‌های اجتماعی در کودکان، نقش مهمی در شکست‌ها و ناکامی‌های آینده آن‌ها دارد. کودکانی که مهارت‌های ضروری برای ارتباط مؤثر با دیگران را به درستی یاد نگرفته‌اند، اغلب دارای رفتارهای پرخاشگر، تندخو و منزوی هستند. به علاوه، آن‌ها نمی‌توانند به درستی با دیگران همکاری کنند و احتمال دارد که در معرض خطرات مختلفی مانند آسیب جسمی و روحی، اخراج از مدرسه و غیره باشند. بهر حال، رشد و توسعه مهارت‌های اجتماعی کودکان می‌تواند بهبود قابل توجهی در جوامع و محیط‌های اجتماعی نسبت به آینده به ارمغان آورد. (وارد، ۲۰۰۴). فردی که قالب‌های اجتماعی قابل قبول اجتماعی دیگران را به، درستی درک نموده و روابط واقعی و احتیاجات اجتماعی را با روشن‌بینی پذیرا می‌شود چنین فردی خوب می‌فهمد چه چیز صحیح و چه چیز غلط

¹. Word

می‌باشد. پس، مهارت اجتماعی، رفتارهای انطباقی یاد گرفته شده‌ای هستند که فرد را قادر می‌سازند تا با افراد دیگر رابطه‌ای متقابل داشته و از خود پاسخ‌های مثبت بروز دهد. فردی دارای مهارت اجتماعی است که به مردم علاقه‌مند باشد، یار و یاور آن‌ها باشد و در رفتارش با دوستان و بیگانگان مدیر باشد.

به عبارت دیگر، مهارت‌های اجتماعی، مجموعه‌ای از رفتارها، دانسته‌ها و توانایی‌هایی است که در تعامل با دیگران به کار می‌رود. این مهارت‌ها در ارتباط با همکاری، احترام‌گذاری، شنیدن، ارتباط برقرار کردن و حل مشکلات مؤثر هستند. در محیط آموزشی، مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با همکلاسی‌ها، معلمان و دیگر کارکنان مدرسه به خوبی ارتباط برقرار کنند و مسئولیت‌پذیری را بهبود بخشند. به طور کلی، دانش‌آموزانی که در زمینه مهارت‌های اجتماعی خوب رشد کرده باشند، بهترین افرادی هستند که در تعاملات روزمره با دیگران عملکرد خوبی دارند (سیور و جونس بلانک، ۲۰۰۸). انسان به نوبه خود موجودی اجتماعی است که بر رفتار دیگران تأثیر می‌گذارد و تحت تأثیر رفتار آن‌ها قرار می‌گیرد. روابط اجتماعی به سازگاری متقابل بین چنین رفتارهایی بستگی دارد. هر جامعه‌ای دارای برخی هنجارها و معیارها در مورد توسعه اجتماعی است. گفته می‌شود کودکی که سنت‌ها، آداب و رسوم را بپذیرد و از آن‌ها پیروی کند و با هنجارهای اجتماعی سازگار باشد، اجتماعی است. آموزش برجسته‌ترین وسیله برای اجتماعی شدن است. نامکا (۱۹۹۷) مشاهده کرد که جامعه‌پذیری توانایی کودک در ارتباط مثبت با افراد جامعه به روشی متناسب با سن وی است. تحصیلات ابتدایی حق اساسی همه مردم، زن و مرد، در انواع مناطق و مکان‌ها، صرف‌نظر از جنسیت، فرقه، مذهب یا هر فرقه دیگر است. اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) هر کس "حق تحصیل" را دارد. بنابراین، یکی از اهداف آموزش مقدماتی نیز توسعه مهارت‌های اجتماعی در میان کودکان است زیرا مهارت‌های اجتماعی به همان اندازه دانشگاهیان مهم هستند. مهارت‌های اجتماعی اغلب به عنوان مجموعه‌ای از مهارت‌ها در نظر گرفته می‌شود که به ما امکان می‌دهد با دیگران ارتباط برقرار کنیم و معاشرت کنیم (راشید، ۲۰۱۰).

کلمن و لیندزی^۳ (۱۹۹۲) مهارت‌های اجتماعی را به عنوان عملکردهای شناختی و رفتارهای کلامی و غیرکلامی خاصی که فرد هنگام تعامل با دیگران انجام می‌دهد، از جمله مهارت‌های کلامی و غیرکلامی، پیدا کردند. مهارت‌های اجتماعی آن دسته از اعمالی است که مورد قبول جامعه است و هم برای شخص و هم برای دیگران سودمند است. انجمن ملی مرکز روانشناسان مدارس (۲۰۰۲) خاطر نشان کرد که مهارت‌های خوب اجتماعی برای عملکرد موفق در زندگی بسیار مهم است. این مهارت‌ها باعث می‌شوند که بدانید چه باید بگویید، چگونه گزینه‌های خوبی انتخاب کنید و در رفتارهای مختلف چگونه رفتار کنید. مورفی^۴ (۲۰۰۵) دریافت که مهارت‌های اجتماعی توسعه نیافته می‌تواند منجر به انزوا، تنهایی و ناامیدی شود. عدم مهارت‌های کافی اجتماعی می‌تواند منجر به احساسات منفی، اعتمادبه‌نفس و عزت‌نفس پایین شود. درحالی‌که جیمز^۵ (۲۰۰۲) ادعا کرد که مهارت‌های اجتماعی پایه‌ای برای کنار آمدن با دیگران است. فقدان مهارت‌های اجتماعی می‌تواند منجر به مشکلات رفتاری در مدرسه، بزهکاری، بی‌توجهی، طرد همسالان، مشکلات عاطفی، قلدری، دشواری در دوست‌یابی، پرخاشگری، مشکلات در روابط بین فردی، خود پنداره ضعیف، افت تحصیلی، مشکلات تمرکز، جدا شدن از همسالان و افسردگی وظیفه آموزش مهارت‌های اجتماعی به عهده والدین، جامعه و مدرسه است.

بنابراین، مهارت اجتماعی یعنی اینکه فرد توانایی برقراری ارتباط متقابل را با دیگران داشته باشد. در این رابطه فرد یا رفتار خود را تغییر می‌دهد یا رفتار دیگران را به وسیله برانگیختن دیگران به سمت افکار خود تغییر می‌دهد. افرادی که دارای مهارت

¹. Seevers & Jones-Blank

². Rashid

³. Coleman & Lindsay

⁴. Murphy

⁵. James

اجتماعی بالایی هستند خصوصیات و ویژگی‌های طرف مقابل خود را می‌شناسند و با آن رابطه‌ای مؤثر برقرار می‌کنند. مهارت اجتماعی فقط شامل دوستیابی نمی‌باشد هرچند این افراد سریع با دیگران رابطه دوستانه برقرار می‌کنند. افرادی که از مهارت‌های اجتماعی پایینی برخوردارند منزوی می‌شوند و نمی‌توانند با دیگران همکاری کنند و دیگران نیز از آنان متنفر می‌شوند (تریگرو راموس و همکاران؛ ۲۰۲۰).

۲-۳- انواع مهارت‌های اجتماعی

مهارت‌های اجتماعی به مجموعه‌ای از مهارت‌ها و توانایی‌هایی گفته می‌شود که به فرد کمک می‌کنند تا در ارتباط با دیگران، به روابط سالم و موثر دست یابند. سازمان بهداشت جهانی این مهارت‌ها را با عناوین ده‌گانه زیر مشخص نموده است که هر یک از این مهارت‌ها رمز برخورداری و دانستن تمرین و به‌کارگیری هرچه بیشتر در زندگی روزمره است.

- مهارت خودآگاهی: مهارت خودآگاهی به معنای شناخت داشتن از خود، شناسایی نقاط قوت و ضعف شخصیتی، شناسایی عواملی که موفقیت و شکست در زندگی افراد را تحت تاثیر قرار می‌دهند و قابلیت کنترل بر تصمیمات و رفتارهای خود است. در واقع، این مهارت به شخص اجازه می‌دهد که با شناخت دقیق از خود، مدیریت بهتری از زندگی خود داشته باشد و به رشد و پیشرفت خود برسد.

- مهارت همدلی: یعنی قابلیت درک و همراهی با دیگران در موقعیت‌هایی که آنها نیاز به حمایت، توجه و دلسوزی دارند. شخصی که این مهارت را دارد، به نحوی با دیگران همدلی می‌کند که آنها احساس کنند مورد توجه و حمایت قرار گرفته‌اند. در واقع، مهارت همدلی شامل توانایی‌هایی مانند شنیدن فعال، فهم موقعیت‌های احساسی دیگران، تقویت ارتباطات بین فردی و مذاکره میان دو طرف است

- مهارت روابط بین فردی: مهارت روابط بین فردی به قدرت ارتباط برقرار کردن با دیگران و ارتباط دادن با آنها مربوط می‌شود، این مهارت شامل قدرت شنیدن، صحبت کردن، ارتباطات غیرکلامی، همدلی، نوآوری، قدرت شناخت همراه با توانایی درک نیازها، و بازخورد درست می‌باشد. این مهارت برای داشتن روابط فعال و کارآمد با دیگران، افزایش تعاملات مثبت و کاهش تعاملات منفی بین افراد بسیار حائز اهمیت است. همچنین، مهارت روابط بین فردی در کار و زندگی شخصی نقش بسیار مهمی بازی می‌کند و باعث ایجاد تفاهم و همدلی بیشتر در این زمینه‌ها می‌شود.

- مهارت ارتباط مؤثر: یکی از مهمترین مهارت‌های اجتماعی است که برای موفقیت در زندگی شخصی و حرفه‌ای ضروری است. این مهارت شامل توانایی برقراری ارتباط با دیگر افراد، انتقال افکار و احساسات، به اشتراک گذاشتن اطلاعات مفید، شنیدن و درک دیگران و حل مشکلات است. برای داشتن مهارت ارتباط مؤثر، باید به چندین مهارت دیگر، از جمله مهارت گفتگو، شنیدن فعال، صحبت کردن با همدیگر، مفاهمه و قدرت خلاقیت دست پیدا کرد. استفاده از ابزارهای ارتباطی مثل ایمیل، پیام‌رسان‌ها و حتی ایموجی‌ها نیز می‌تواند در افزایش این مهارت مؤثر باشد

- مهارت مقابله با استرس: در دنیای امروز همواره با تغییرات وسیع و پیچیده‌ای مواجهیم و هر تغییری با فشارهای روحی و روانی (استرس) همراه است. میزان استرس اگر بیشتر از حد و طولانی باشد بر زندگی و عملکرد ما تأثیر منفی گذاشته و مشکلات جدی و زیادی را برای ما به وجود خواهد آورد. فراگیری این مهارت به ما کمک می‌کند تا استرس‌های مخالف و اثرات آن را شناخته و راه‌های کاهش و یا مدیریت بر آن‌ها را کسب نماییم.

- مهارت مدیریت بر هیجان‌ها: به عنوان یکی از مهارت‌های اجتناب ناپذیر در زندگی افراد و همچنین در محیط کار محسوب می‌شود. این مهارت شامل توانایی کنترل و مدیریت احساسات و هیجان‌ات شخصی خود و دیگران است. برای افزایش مهارت مدیریت بر هیجان‌ات، افراد می‌توانند از روش‌های مختلفی مانند تمرین تمرکز بر روی تنفس، تمرینات مدیتیشن، تمرینات تفکر مثبت و دیدگاه بهبود بخش، ارتباط مؤثر با دیگران و یادگیری مهارت‌های ارتباطی و تعاملی در محیط کار استفاده کنند...

¹ Trigueros Ramos et al

- مهارت حل مسئله: ما هر روز با مسائلی روبه‌رو هستیم که برخی ساده و برخی پیچیده‌اند. مهارت حل مسئله این توانایی را به ما می‌دهد که با توجه به تجارب علمی و توانمندی‌های خود بتوانیم در جهت «حل مسئله» با مشکل قدم برداشته و به نتیجه مطلوب دست یابیم.

- مهارت تصمیم‌گیری: انسان در مسیر زندگی همواره نیازمند تصمیم‌گیری‌های مختلف است و موفقیت در زندگی در گرو تصمیم‌گیری درست و به جای اوست. مهارت تصمیم‌گیری به ما کمک می‌کند تا با اطلاعات و آگاهی کافی با توجه به اهداف واقع‌بینانه خود از بین راه‌حل‌های مختلف بهترین راه‌حل را انتخاب کرده و به کار بگیریم و پذیرای پیامدهای آن نیز باشیم.

- مهارت تفکر خلاق: فکر کردن مهارتی است که از کودکی می‌آموزیم. مهارت تفکر خلاق قدرت کشف و تولید اندیشه‌ای جدید را برای ما فراهم می‌آورد. مهارت تفکر خلاق به ما کمک می‌کند تا در مواجهه با حوادث ناگوار چه گونه احساسات منفی خود را به احساسات مثبت تبدیل کنیم. تفکر خلاق «نوع دیگر دیدن» است در این تفکر هیچ‌گاه مشکل یک عامل مزاحم به حساب نمی‌آید بلکه یک فرصت برای کشف راه‌حل‌های نو و بدیع تلقی می‌شود که تاکنون کسی به آن توجه نکرده است.

- مهارت نقادانه تفکر: نوع دیگر از تفکر است، کسب این مهارت به ما می‌آموزد تا هر چیزی را به‌سادگی و در بست قبول یا رد نکنیم ابتدا در مورد آن موضوع سؤال و استدلال کنیم سپس بپذیریم یا رد کنیم. کسانی که از تفکر نقادانه برخوردارند فریب دیگران را نمی‌خورند و به راحتی جذب گروه‌ها نمی‌شوند چراکه همواره با سؤال کردن به عاقبت کار می‌اندیشند (به نقل از افسری راد، ۱۳۹۶).

۲-۴- پیشینه پژوهش

نقوی هرزند (۱۳۸۹) در تحقیق خود به اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر اساس مدل کفایت اجتماعی فلنر^۱ بر بهبود رشد اجتماعی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر کم‌توان ذهنی پرداخت، نتایج این پژوهش نشان دادند که آموزش مهارت‌های اجتماعی بر اساس مدل کفایت اجتماعی فلنر موجب بهبود رشد اجتماعی و عزت نفس تحصیلی، اجتماعی و کلی دانش‌آموزان گروه آزمایش در مقایسه با گروه گواه شده است.

در تحقیق دیگر به پژوه، سلیمانی، افروز، لواسانی (۱۳۸۸) در پژوهش خود به تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پسر دیر آموز پرداختند، نتایج حاکی از آن بود که تغییرات پس از آموزش مهارت‌های اجتماعی در گروه آزمایشی معنی‌دار است و آموزش مهارت‌های اجتماعی بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان مؤثر می‌باشد.

ایران نژاد و چیتایی (۱۳۹۰) در پژوهشی به عنوان مقایسه برنامه درسی رسمی و پنهان کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم دبستان در رابطه با کسب مهارت‌های اجتماعی به این نتیجه رسید که بین برنامه درسی پنهان و کسب مهارت‌های اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

آدامز^۲ (۲۰۱۷) بر نقش حیاتی معلم در انتقال ارزش‌ها در روند اجتماعی شدن و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان در زمینه برنامه درسی پنهان همراه با برنامه درسی رسمی تأکید کرد. بر این اساس، اهمیت رفتارهای معلم در بروز برنامه درسی پنهان آشکار می‌شود.

آکلایتیس و مالیناوسکاس^۳ (۲۰۱۶) در پژوهش خود نشان دادند که مهارت‌های اجتماعی، به ویژه در زندگی آموزشی کودکان و جوانان اهمیت دارد. مهارت‌های اجتماعی از این جهت مهم هستند که توسعه روابط متقابل حمایت‌کننده با دیگران را تسهیل می‌کنند و مهارت‌های آکادمیک و رشد عاطفی مثبت را امکان‌پذیر می‌سازند. و این مهارت مهم در زندگی کودکان از طریق برنامه درسی مدارس آموزش داده می‌شود.

1-Felner

2.Adams

3.Akelaitis & Malinauskas

هافرتی و اودونل^۱ (۲۰۱۴) در پژوهش خود نشان دادند که قوانین، ارزش‌ها و هنجارهای تعبیه‌شده و رشد مهارت‌های اجتماعی در ساختار سازمانی مدرسه و فرهنگ که از برنامه درسی رسمی پشتیبانی یا با آن مقابله می‌کنند، در محدوده برنامه درسی پنهان قرار دارند.

۳- اهداف پژوهش

هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی تأثیر برنامه درسی آشکار و پنهان بر بهبود مهارت‌های دانش‌آموزان

۴- روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد. از لحاظ نوع داده‌ها جز پژوهش‌های کمی، به دلیل اینکه جمع‌آوری داده‌های این تحقیق از طریق پرسشنامه بوده و بر مبنای اعداد می‌باشد و همچنین یکی از اهداف انجام این پژوهش، تعمیم نتایج بود، محقق به دنبال عینیت بخشیدن به آن‌ها به صورت کمی و عددی می‌باشد. جامعه مورد مطالعه پژوهش را کلیه معلمان تشکیل داد. در تحقیق همبستگی یا همخوانی به دنبال بررسی تغییرات یک یا چند عامل در اثر تغییرات یک یا چند عامل دیگر از طریق به دست آوردن ضریب همبستگی صورت می‌گیرد.

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

بررسی فرض نرمال بودن

جهت نشان دادن این موضوع که متغیرهای مورد مطالعه شرایط نرمال بودن توزیع را دارند از آزمون کلموگروف اسمیرنف استفاده شد که نتایج نشان از نرمال بودن توزیع دارد. در این آزمون فرض صفر مبنی بر نرمال بودن توزیع دارد. در صورتی که سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ باشد نشان از نرمال نبودن متغیرهای مورد مطالعه دارد.

جدول ۱: نتایج آزمون کولموگروف- اسمیرنوف برای پرسشنامه پژوهش

شاخص‌ها متغیر	Kolmogorov- Smirnov Z	Sig (سطح معنی‌داری)	نتیجه آزمون
مهارت‌های اجتماعی	۰/۸۴۲	۰/۷۶۳	متغیر نرمال است

مطابق جدول ۱، در پژوهش حاضر از طریق اجرای آزمون کولموگروف- اسمیرنف، نرمال بودن داده‌ها مورد تأیید قرار گرفت. بنابراین از آزمون پارامتریک استفاده شد.

جدول ۲: ماتریس همبستگی برنامه درسی پنهان و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان

متغیر	رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان	
	همبستگی	میزان معنی‌داری
برنامه درسی پنهان	۰/۷۸**	۰/۰۰

** معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ (دو دامنه) * معنی‌داری در سطح ۰/۰۵

همان‌طور که در جدول (۲)، نشان داده شده است، نتایج همبستگی بین برنامه درسی پنهان و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان گویای رابطه مثبت و معنادار بین آنان می‌باشد. همان‌طور که مشاهده می‌کنید بین برنامه درسی پنهان و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان رابطه مثبت و مستقیمی یافت شد که با افزایش ابعاد برنامه درسی پنهان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان افزایش و برعکس ($r=0/78$ و $P \leq 0/01$).

۶- پیشنهادات

برای بررسی تأثیر برنامه درسی آشکار و پنهان بر بهبود مهارت‌های دانش‌آموزان، می‌توانید این پیشنهادات را در نظر بگیرید:

¹.Hafferty & O'Donnell

۱. برنامه درسی را با دقت بررسی کنید: برای شروع، باید برنامه درسی را با دقت بررسی کنید و به دنبال هر پنهان شدن اهداف و مهارت‌های آموزشی باشید.
۲. طراحی تست‌های مختلف: تست‌های مختلفی باید آماده شوند تا نتوانیم تأثیر آنچه که دانش‌آموزان درس را یاد گرفته‌اند را به خوبی سنجیده و بررسی کنیم. بر خلاف تست‌های آشکار، تست‌های پنهان و تست‌های بدون اطلاع قبلی شده می‌توانند واکنش بیشتری در دانش‌آموزان ایجاد کنند و بر توانایی آن‌ها در حل مسئله و تفکر منطقی تأثیر گذار باشند.
۳. تلاش برای کنترل محیط: برای بررسی تأثیر برنامه درسی آشکار و پنهان، باید تلاش کرد تا محیط پویا و تحریک‌کننده برای دانش‌آموزان ایجاد کرده و در عین حال، تحریک‌های آن را کنترل کرد. به این ترتیب می‌توانیم بهترین نتایج را از آزمون بدهیم.
۴. استفاده از داده‌های کمکی: استفاده از داده‌های کمکی مانند پاسخ‌های دانش‌آموزان به سوالات کلاس، تشویقی می‌تواند برای بررسی تأثیر برنامه درسی آشکار و پنهان مفید باشد.
۵. تحلیل داده‌ها: بعد از جمع‌آوری داده‌ها، نیاز است که آن‌ها به دقت تحلیل شوند تا بتوانیم بهترین نتیجه را از برنامه درسی خود بگیریم و اطمینان حاصل کنیم که تغییراتی که اعمال کرده‌ایم، بهبود قابل توجهی در مهارت‌های دانش‌آموزان داشته‌اند.
۶. آزمایش میدانی: در این روش، دو گروه از دانش‌آموزان با هم مقایسه می‌شوند. یک گروه با برنامه درسی آشکار و دیگری با برنامه درسی پنهان تحت آموزش قرار می‌گیرند. پس از اتمام برنامه، مهارت‌ها و عملکردهای دانش‌آموزان ارزیابی می‌شود و نتایج برای هر دو گروه با هم مقایسه می‌شوند.
۷. بررسی منابع و متون درسی: برای بررسی اثر برنامه درسی پنهان و آشکار بر روی مهارت‌های دانش‌آموزان، می‌توان متون تحصیلی این دو نوع برنامه درسی را با هم مقایسه کرد و نتایج بدست آمده را با یکدیگر مقایسه کرد.
۸. مصاحبه با اساتید و کارشناسان: با مصاحبه با اساتید و کارشناسان کلاس درس و آموزش، نظرات آنها درباره تأثیر برنامه درسی پنهان و آشکار بر مهارت‌های دانش‌آموزان جمع‌آوری می‌شود.
۹. مطالعات مرتبط از قبل: مطالعه نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه نیز می‌تواند به بررسی تأثیر برنامه درسی پنهان و آشکار بر مهارت‌های دانش‌آموزان کمک کند.

۷- بحث و نتیجه‌گیری

بررسی تأثیر برنامه درسی آشکار و پنهان بر بهبود مهارت‌های دانش‌آموزان، یک موضوع پژوهشی جالب در زمینه آموزش و پرورش است. بر اساس یافته‌های تحقیقات، برنامه درسی آشکار معمولاً تأثیر بیشتری در بهبود مهارت‌های دانش‌آموزان دارد. در این نوع برنامه درسی، هدف آموزش و پرورش به صورت صریح و آشکار بیان می‌شود و دانش‌آموزان با فراگیری ساختار و مضامین درسی، به راحتی می‌توانند مهارت‌های جدیدی را کسب کنند. برنامه درسی پنهان که با هدف آموزش مهارت‌های اجتماعی، همکاری، انعطاف‌پذیری و توسعه مهارت‌های فردی و اجتماعی طراحی شده است، با استفاده از رویکردهای مستقیم و غیرمستقیم، این مهارت‌ها را در دانش‌آموزان به عنوان نتیجه فراگیری درسی ایجاد می‌کند. بدون شک، برنامه درسی پنهان یکی از اصولی‌ترین عواملی است که در تربیت اجتماعی دانش‌آموزان نقش بسزایی دارد. این برنامه‌های درسی شامل مجموعه‌ای از دانش‌های علمی، اجتماعی، تاریخی، اقتصادی، سیاسی، مهارت‌های اجتماعی و نگرش‌های مختلفی همچون خویشتن‌داری، احترام، صداقت، همدلی، همکاری، مسئولیت‌پذیری، رعایت قانون و مقررات و غیره هستند. برنامه درسی پنهان باعث آشنایی دانش‌آموزان با این دانش‌ها و مهارت‌ها می‌شود و در نتیجه، به رشد و تقویت مهارت‌های اجتماعی و نگرش‌های مثبت فراگیران کمک می‌کند. اگرچه عوامل دیگری نیز در تربیت اجتماعی دانش‌آموزان مؤثر هستند، مانند قوانین و مقررات در کلاس و محیط آموزشی، جو اجتماعی مرکز آموزشی و تعامل و رابطه فراگیرندگان با مدیران و معلمان، اما برنامه درسی پنهان تأثیر بیشتری بر تفکرات، عواطف و رفتار فراگیران دارد. به همین دلیل، رشد مهارت‌های اجتماعی، یکی از مهم‌ترین عواملی است که برنامه درسی پنهان مدارس بر آن تأثیرگذار است، استفاده از برنامه‌های درسی پنهان، باعث می‌شود تا دانش‌آموزان به دانش‌ها، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌هایی که برای زندگی‌شان مفید واقع می‌شود، دست یابند و در کنار آن، آمادگی لازم برای مواجهه با مسائل و چالش‌های اجتماعی را پیدا کنند. از مهم‌ترین اهداف آموزشی دوران کودکی توسعه و رشد مهارت‌های اجتماعی بوده و

میزان برخورداری کودکان و بالغین از این مهارت‌ها بر سلامت فردی و اجتماعی و نیز موفقیت تحصیلی آنان اثرگذار است. بسیاری از کودکان مهارت‌های اجتماعی مناسب را کسب ننموده و این امر منجر به توسعه مشکلات روان‌شناختی نظیر برقراری ارتباطات ناموفق با همتایان، عملکرد نامناسب تحصیلی، عدم شرکت در فعالیت‌های جانبی و انزوا، طرد شدن توسط همتایان، اضطراب، افسردگی و عصبانیت در دوران کودکی و سنین بالاتر خواهد بود و همچنین تبعات و پیامدهای برخورداری از سطوح نامناسب مهارت‌های اجتماعی منجر به فقدان سلامت رفتاری و اجتماعی مناسب در دوران بزرگسالی خواهد بود. اگر دانش‌آموزان با این مهارت‌های اجتماعی آشنا بشوند می‌توانند در جامعه، عقاید خود را بیان نموده و از نظرات خود دفاع کنند و با دوستان، همکلاسان و همسایگان ارتباط بگیرند و به آنان همدردی و همفکری نشان دهند. در صورت عدم برخورداری از مهارت‌های اجتماعی، فردانی که وارد جمعی شوند، ممکن است با مشکلاتی مثل عدم توانایی در برقراری رابطه با دیگران، نداشتن رفتار مناسب در مواقع اجتماعی و انسجام نبودن با جامعه مواجه شوند. این مشکلات می‌تواند به مشکلات بزهکاری، افت تحصیلی، ناسازگاری در مدرسه، اعتیاد و سوءمصرف دارو و ضعف در مهارت‌های اجتماعی تبدیل شود. نهاد آموزش و پرورش پیشنهاد می‌دهد که آموزش مهارت‌های اجتماعی و تعاملی از جمله مهارت‌های ارتباطی، رفتار اجتماعی، مدیریت خشم و احساسات و تفکر انتقادی در برنامه درسی پایه دبیرستان و راهنمایی مورد توجه قرار گیرد. این آموزش‌ها می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کنند تا بتوانند با مسائل اجتماعی مواجه شوند و در زندگی روزمره خود بهتر عمل کنند.

برنامه درسی پنهان، به عنوان سایه نظام آموزشی می‌تواند در ایجاد نگرش مثبت و مطلوب نسبت به محیط زندگی دانش‌آموزان و ارزش‌های جامعه بر جای گذاشته شود. این برنامه‌ها می‌توانند به تقویت روابط اجتماعی، افزایش اعتماد به نفس و توانایی‌های ارتباطی دانش‌آموزان کمک کنند و آنان را به یک جامعه متقابل بازگردانند. به همین دلیل، یکی از اهداف مهم نظام تعلیم و تربیت، آموزش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی به دانش‌آموزان می‌باشد.

از آنجاکه در دوران ابتدایی، کودکان هنوز به درستی مهارت‌های اجتماعی خود را پرورش نداده‌اند، به همین دلیل در ارتباط با دیگران ضعیف هستند و باعث می‌شود کمتر از همدیگر یادگیرند. همچنین، خانواده نیز قادر به پرورش بهترین مهارت‌های اجتماعی کودکان نیست و بهترین روش برای پرورش این مهارت‌های اجتماعی، برنامه درسی رسمی مدرسه است. آموزش و یادگیری در دوران ابتدایی به راحتی قابل انجام است و برنامه درسی منسجم و پر بار می‌تواند مهارت‌های اجتماعی را با استفاده از روش‌های مختلف به دانش‌آموزان آموزش دهد. پیشنهاد می‌شود آموزش مهارت‌های اجتماعی در برنامه‌های آموزشی برای مشاوران و معلمان، و همچنین در برنامه‌های دانش‌افزایی مادران و پدران در نظر گرفته شود تا آنها بتوانند نقش لازم را در سازگاری و بالا بردن عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان بازی کنند.

۸- منابع و مأخذ

۱. ایران‌نژاد، پریسا؛ چیتایی، مهشاد. (۱۳۹۰). مقایسه برنامه درسی رسمی و پنهان کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم دبستان در رابطه با کسب مهارت‌های اجتماعی. فصلنامه علوم رفتاری
۲. ایران‌نژاد، منصوره؛ مجیدی، ادوان؛ کیان، مرجان. (۱۳۹۰). طراحی الگوی برنامه درسی به مثابه فرهنگ؛ سازوکاری جهت ارتباط نظریه و عمل تربیتی. برنامه درسی در ایران: فاصله نظر و عمل.
۳. آزرمی بستان‌آباد، کریمه. (۱۳۹۶). بررسی تجربیات معلمان و دانش‌آموزان دوره اول متوسطه، از برنامه درسی پنهان در شهرستان بستان‌آباد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۴. فتحی‌واجارگاه، کوروش. (۱۳۹۴). شناسایی آسیب‌های تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان: نظام آموزش متوسطه نظری از دیدگاه معلمان زن شهر تهران و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت آن.
۵. نقوی هرزند، ملیحه. (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر اساس مدل کفایت اجتماعی فلنر بر بهبود رشد اجتماعی و عزت‌نفس دانش‌آموزان دختر کم‌توان ذهنی - ۱۵ الی ۱۰ ساله شهر ارومیه در سال تحصیلی ۸۸ - ۸۹. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ارومیه.
۶. وایتزمن، آلیس. (۱۳۸۶). رشد اجتماعی برای جوانان و خانواده‌ها. ترجمه سیما نظیری. تهران: انتشارات آرین.

7. Akelaitis, A. V., & Malinauskas, R. K. (2016). Education of Social Skills among Senior High School Age Students in Physical Education Classes. *European journal of contemporary education*, 18(4), 381-389.
8. Coleman, W. L. & Lindsay, R. L. (1992). Interpersonal disabilities. Social skill deficits in older children and adolescents: their description, assessment, and management. *The Pediatric Clinics of North America*, 39 (3), 551-567.
9. Eisner, E. W. (2014). *The educational imagination: On the design and evaluation of school programs* (3rd ed.). New York: Mcmillan College Publishing.
10. Fidan, M., & Tuncel, M. (2018). Evaluation of information technologies teachers' in-class behaviours in the context of hidden curriculum. *Journal of Education and Future*, (14), 31-56.
11. Hafferty, F. W., & O'Donnell, J. F. (2014). *The hidden curriculum in health professional education*. Hanover, NH: Dartmouth College Press
12. James, B. T. (2002). *When The Brain Can't Hear*: NY, Atria Books.
13. Kentli, F.D. (2009). Comparison of hidden curriculum theories. *European Journal of Educational Studies*, 1(2), 83-88.
14. Murphy, P. (May 2005). *Social Skills Training can Positively Impact Your Life*. Retrieved on 31 October 2006 from <http://ezinearticles.com/? Social-Skills-Training-Can-Positively-Impact-Your-Life&id=33618>.
15. Seevers, R. L., & Jones-Blank, M. (2008). *Exploring the Effects of Social Skills Training on Social Skill Development on Student Behavior*. Online Submission, 19(1).
16. Trigueros Ramos, R., Sanchez Sanchez, E., Mercader Rubio, I., Aguilar Parra, J. M., López Liria, R., Morales Gázquez, M. J., ... & Rocamora Pérez, P. (2020). Relationship between Emotional Intelligence, Social Skills and Peer Harassment. A Study with High School Students.